

Waanzinnig

Het is volkomen waanzinnig dat je iemand voor een liedje gevangen zet', citeerde *de Volkskrant* op 27 oktober een dappere Russische student.¹ Ze tekende zojuist, samen met opvallend veel anderen, bij de rechter protest aan tegen de arrestatie van drie muzikanten. Die zongen op straat in Sint-Petersburg nummers van singer-songwriter Monetochka en rapper Noize MC.

Optredens van Noize MC werden al vóór de aanval op Oekraïne stelselmatig verstoord door de staatspolitie. Monetochka was het mikpunt van een georkestreerde haat-campagne omdat ze met haar song 'Childfree' tieners zou aanzetten tot zelfdoding. Toen de oorlog tegen Kiev in 2022 begon, vluchtten de twee naar het buitenland. Hun liedjes bleven onverminderd populair. Begin oktober speelde Monetochka nog voor een volle AFAS Live in Amsterdam.

Rusland heeft een lange staat van dienst als het gaat om het vervolgen van kunstenaars, journalisten en wetenschappers. In de jaren dertig werden schrijvers als Isaac Babel en Osip Mandelstam het slachtoffer van Stalins terreur. Negentig jaar later worden onder Poetin opnieuw kunstenaars tot 'buitenlandse agent' verklaard, geïntimideerd, gearresteerd. Tot in de finesses beheerst het Russische machtsapparaat het vermogen tot het scheppen van een angstcultuur.

Cultuurpolitiek

Ook binnen de Europese Unie zijn er landen waar de artistieke vrijheid door het regime wordt ingeperkt. In Hongarije degradeerde Viktor Orbán een onafhankelijke culturele sector tot dienstknecht van zijn nationalistische identiteitspolitiek. Zijn oerconservatieve cultuurpolitiek dient vooral de verheerlijking van een glorierijk verleden. Minderheden en queer gemeenschappen worden verketterd.

In Slowakije regeert sinds 2023 de populistische Robert Fico. Hij verving in korte tijd theater- en museumdirecteuren door eigen zetbazen en stelde net als Orbán het cultuurbestel in dienst van een nationalistisch narratief. Onder zijn bewind tieren complottheorieën welig. Slowakije is nu het enige land in Centraal-Europa waar de meerderheid van de bevolking gelooft dat geheime groepen een totalitaire wereldorde nastreven.² De hoogste ambtenaar voor cultuur verlangt van de publieke omroep meer aandacht voor de platte-aardetheorie.³

Zulke toestanden lijken in Nederland ver weg. Maar net als hun geestverwanten elders in de wereld voeren ook Nederlandse rechts-radicalen een kruistocht tegen 'woke' en voeden ze het wantrouwen jegens onafhankelijke rechters, wetenschappers, journalisten én kunstenaars. Dat mist zijn uitwerking niet. De AIVD waarschuwt al jaren voor radicalisering en geweldsdreiging binnen rechtsextremistische kringen. Tijdens anti-migratiedemonstraties werd er dit jaar gewapperd met prinsenvlaggen en liepen er mensen met gestrekte arm omhoog.

'Snoeihard aanpakken, dat tuig', schreef Wilders op X. Maar hij ondermijnt een paar weken later doelbewust het vertrouwen in de rechtsstaat door uit de lucht gegrepen nepnieuws over stembusfraude te delen. Steeds als je denkt dat de bodem is bereikt zakt hij toch weer verder. En elke keer normaliseren we meer wat niet normaal is.

Het draagt bij aan een giftig maatschappelijk klimaat waarin ook haatcampagnes jegens

Jan Jaap Knol

kunstenaars aan de orde van de dag zijn. Maar liefst één op de zeven schrijvers kreeg in 2024 te maken met verbale bedreiging, intimidatie of agressie.⁴ Dat leidt er niet toe dat ze zichzelf het zwijgen opleggen of dat hun werk niet meer wordt uitgegeven, hopen we dan maar. Intussen krijgen boekverkopers vanaf het nieuwe jaar weerbaarheidslessen tegen boze klanten aangeboden.⁵

Gevaar van zelfcensuur

We kunnen niet meer naïef denken dat het 'zo'n vaart niet loopt'. Aan de vooravond van het jaarlijkse Paradisodebat gaven Jeroen Bartelse en Astrid Weij namens Kunsten 92 een stevige waarschuwing af. 'Als de kunst het benauwd krijgt, raakt de samenleving in ademnood', luidde hun stelling en daarmee hebben ze niets te veel gezegd⁶. De haat die niet alleen kunstenaars, maar ook journalisten, rechters, wetenschappers en politici over zich heen krijgen neemt weerzinwekkende vormen aan. Rosan Smits wijst in *De Correspondent* in een artikel over het nieuwe fascisme op de gevaren van conformisme en zelfcensuur: 'Als schrijver of uitgever besluit je bepaalde boeken niet te publiceren, bang om kapot geprocedeerd te worden... Als festivalorganisator verbied je politieke uitingen van artiesten tijdens hun optredens om ophef te voorkomen.'⁷

Samen met het Verweij Jonker instituut werkt Kunsten 92 aan een programma met handvatten voor culturele instellingen bij het omgaan met incidenten en druk van buiten. En op meer niveaus is actie gewenst. Europese monitoring is noodzakelijk voor een onafhankelijk beeld van de bedreigingen van artistieke vrijheid op ons continent. In eigen land helpt het als we wettelijk nog beter borgen dat de politiek op afstand staat bij benoemingen en subsidieprocedures. Er wordt een nieuw kabinet geformeerd. Laten we hopen op een moedige minister die pal staat voor de bescherming van kunstenaars, academische vrijheid en onafhankelijke journalistiek.

'Het is volkomen waanzinnig dat je iemand voor een liedje gevangen zet', zegt een dappere student in Rusland. Ondenkbaar in het vrije Nederland. Wel beleefden we dit jaar de staatsrechtelijke primeur van een minister die weigerde de voordrachten voor een lintje te ondertekenen voor mensen die jarenlang vrijwilligerswerk deden voor vluchtelingen. Het is geen Rusland hier, maar waanzinnig was het wel. •

Noten

- 1 Op: www.devotkskrant.nl, 27 oktober 2025.
- 2 Klingová, K. (2019) 'Which Slovaks Believe in Conspiracy Theories?' Op: www.globsec.org, 27 februari 2019.
- 3 'Is the Earth round or flat? Culture Ministry chief official says proof is still needed'. The Slovak Spectator. Op: www.spectator.sme.sk.
- 4 Bruijn, S. (2024) 'Een op de zeven auteurs ervaart agressie, bedreiging of intimidatie'. Op: ipsos-publiek.nl.
- 5 Uden, E. van (2025) 'Ook in Groningen liggen boeken steeds vaker onder vuur'. Op: rtvnoord.nl.
- 6 Bartelse, J. en Weij, A. (2025). 'Als de kunst het benauwd krijgt, raakt de samenleving in ademnood'. Op: www.nrc.nl
- 7 Smits, R. (2025) 'Tien manieren om je te verzetten tegen fascisme'. Op: decorrespondent.nl.

Jan Jaap Knol
is directeur-bestuurder van
de Boekmanstichting